

એકમ

9

ભારતમાં ગ્રંથાલય ધારો અને
તેના વિશિષ્ટ લક્ષણો

રૂપરેખા

- 9.0 ઉદ્દેશો
- 9.1 પ્રસ્તાવના
- 9.2 ભારતના રાજ્યોમાં ગ્રંથાલય કાયદાનો અભ્યાસ
- 9.2.1 કોલ્હાપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1945
- 9.2.2 મદ્રાસ (તામિલનાડુ) સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1948
- 9.2.3 આંધ્ર-પ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1960
- 9.2.4 કર્ણાટક સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1965
- 9.2.5 મહારાષ્ટ્ર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1967
- 9.2.6 પશ્ચિમ બંગાળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1979
- 9.2.7 મણિપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1988
- 9.2.8 કેરળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1989
- 9.2.9 હરિયાણા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1989
- 9.2.10 મિઝોરમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1993
- 9.2.11 ગોવા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1994
- 9.2.12 ગુજરાત સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2001
- 9.2.13 ઓરિસ્સા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2001
- 9.2.14 ઉત્તરાંચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2005
- 9.2.15 રાજસ્થાન સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2006
- 9.2.16 ઉત્તરપ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2006
- 9.2.17 બિહાર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2008
- 9.2.18 છત્તીસગઢ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2008
- 9.2.19 અરુણાચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2009
- 9.3 સામાન્ય વિહંગાવલોકન
- 9.4 સારાંશ
- 9.5 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો
- 9.6 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 9.7 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન
-

9.0 ઉદ્દેશો (Objectivise)

આપણે આગળના એકમમાં તમે ગ્રંથાલય કાયદાનો સવિસ્તાર અભ્યાસ કર્યો. આ કાયદાઓ બનાવવામાં કઈ કઈ સમિતિઓ અને ક્યાં ક્યાં બીલો અમલમાં આવ્યા તેનો પણ અભ્યાસ કર્યો. આ એકમમાં આપણે ભારતમાં ક્યા – ક્યા રાજ્યોમાં ગ્રંથાલય કાયદો અમલમાં આવ્યો તેના વિશેની જાણકારી મેળવીશું.

- જાહેર ગ્રંથાલયોની પદ્ધતિ
- જુદા જુદા રાજ્યોના કાયદાઓની માહિતી અને તેની વિવિધતા
- ભારતના વિવિધ રાજ્યોમાં ગ્રંથાલય કાયદાની સ્થિતિ

9.1 પ્રસ્તાવના (Introduction)

આગળના એકમમાં આપણે ગ્રંથાલય અધિનિયમ કઈ રીતે લાગુ પાડવામાં આવે છે અને તેને અમલ કઈ રીતે કરવામાં આવે છે તેની સવિસ્તાર માહિતી મેળવી.

ગ્રંથાલય અધિનિયમના કારણે ગ્રંથાલય પ્રવૃત્તિઓ અને ગ્રંથાલયના કાર્યોને નવો વેગ મળે છે. ગ્રંથાલય અધિનિયમ ગ્રંથાલયોની સ્થાપના, નિભાવ, સંચાલન અને દેખરેખ કરે છે અને આ કાયદાનું અમલીકરણ કરવા માટે સચિવ કક્ષાના અધિકારીઓ નીમવામાં આવે છે. ગ્રંથાલય અધિનિયમ ગ્રંથાલયને સ્થિર અને પ્રગતિશીલ ધોરણે જરૂરી અભ્યાસસામગ્રી, નિઃ શુલ્ક ગ્રંથાલય સેવાનો ઉપયોગ, સંસ્થાની રૂપરેખા, નીતિ વિષયક નિર્ણયો અને નાણાંકીય સહાય પૂરી પાડે છે.

રાજ્યમાં અસરકારક ગ્રંથાલય પદ્ધતિ માટે પ્રભાવશાળી પરીબળ તરીકે ગ્રંથાલય અધિનિયમ આવશ્યક છે. એક આદર્શ ગ્રંથાલય અધિનિયમ રાજ્યના સાર્વજનિક ગ્રંથાલયની સ્થાપનની જરૂરીયાત, તેમના વિકાસ અને જાળવણી નાણાંકીય જોગવાઈને સ્પષ્ટ કરે છે અને તેની ફરજો અને કાર્યો પર પણ ભાર મૂકે છે.

ઉપરોક્ત મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને આ એકમમાં ભારતના રાજ્યોના સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરીશું.

9.2 ભારતના રાજ્યોમાં ગ્રંથાલય કાયદાનો અભ્યાસ

ભારતના અત્યાર સુધીમાં કુલ 19 રાજ્યોમાં ગ્રંથાલય કાયદો ઘડવામાં આવ્યો છે. જેની વિગત નીચે મુજબ છે.

ક્રમ	રાજ્ય	વર્ષ	નામ	સત્તા મંડળ
1	કોલ્હાપુર (હાલ મહારાષ્ટ્ર)	1945	કોલ્હાપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	
2	તામિલનાડુ	1948	મદ્રાસ/ તામિલનાડુ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
3	આંધ્રપ્રદેશ	1960	આંધ્ર પ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો / પહેલા હૈદરાબાદ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1955	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
4	કર્ણાટક	1965	કર્ણાટક સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
5	મહારાષ્ટ્ર	1967	મહારાષ્ટ્ર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ

6	પશ્ચિમ બંગાળ	1979	પશ્ચિમ બંગાળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
7	મણિપુર	1988	મણિપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
8	કેરળ	1989	કેરળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
9	હરિયાણા	1989	હરિયાણા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
10	મિઝોરમ	1993	મિઝોરમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
11	ગોવા	1994	ગોવા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
12	ગુજરાત	2001	ગુજરાત સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય વિકાસ પરિષદ
13	ઓરિસ્સા	2001	ઓરિસ્સા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	ઓરિસ્સા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય પરિષદ
14	ઉત્તરાંચલ	2005	ઉત્તરાંચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
15	રાજસ્થાન	2006	રાજસ્થાન સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
16	ઉત્તર પ્રદેશ	2006	ઉત્તરપ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
17	બિહાર	2008	બિહાર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
18	છત્તીસગઢ	2008	છત્તીસગઢ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
19	અરુણાચલ પ્રદેશ	2009	અરુણાચલ પ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ

આ કાયદાઓમાં ગ્રંથાલય પદ્ધતિની મૂળભૂત નિયમાવલીઓની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. અને આ ગ્રંથાલય કાયદાઓ મૂળભૂત રીતે નીચે પ્રમાણેના સિદ્ધાંતોને આધીન છે.

સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો

આકૃતિ

આપણે હવે, ભારતના રાજ્યોમાં પસાર થયેલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાનો રાજ્યો મુજબ અભ્યાસ કરીશું.

9.2.1 કોલ્હાપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1945 :

ભારતમાં પહેલીવાર ગ્રંથાલય કાયદો લાવવાનો શ્રેય કોલ્હાપુર રાજ્યને જાય છે. જે વર્ષ 1948 માં અસ્તિત્વમાં આવ્યો. જે હાલમાં મહારાષ્ટ્ર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાને નામે ઓળખાય છે. આ કાયદા દ્વારા કરવીરનગર ગ્રંથાલયને રાજ્યના મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય તરીકે ઘોષિત કરવામાં આવ્યું હતું.

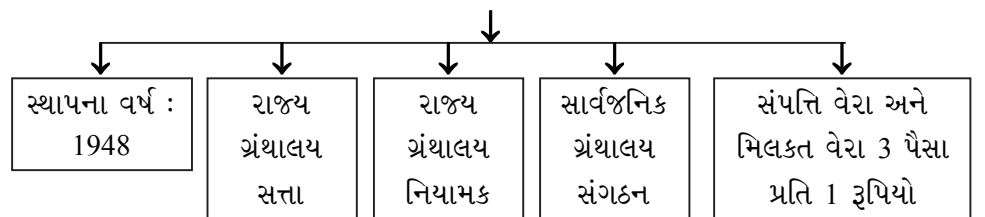
9.2.2 મદ્રાસ (તામિલનાડુ) સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો –1948 :

આ કાયદો પહેલા મદ્રાસ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના નામે ઓળખાતો હતો જે વર્ષ 1948માં અસ્તિત્વમાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- આ કાયદામાં ગ્રંથાલય સંબંધિત વિષયોમાં રાજ્ય ગ્રંથાલય સત્તાની રચના કરવાનો સમાવેશ થાય છે.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય સત્તા ગ્રંથાલયની બાબતમાં સરકારને સલાહ અને સૂચનો કરશે.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયના સંચાલન માટે સરકાર રાજ્ય ગ્રંથાલય નિયામકની નિમણૂંક કરશે.
- બધી જ વિભાગીય ગ્રંથાલયની દેખરેખ રાજ્ય ગ્રંથાલય નિયામક દ્વારા થશે.
- રાજ્યમાં ગ્રંથાલયના સંચાલન અને સંગઠન માટે મદ્રાસ (ચેન્નાઈ) શહેરમાં એક અને બીજા સ્થાનિક ગ્રંથાલયોની રચના કરવામાં આવશે.
- કોનેમેરા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય મદ્રાસને તામિલનાડુ રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય તરીકેનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે.
- દરેક સ્થાનિક ગ્રંથાલય સત્તા પોતાના ક્ષેત્રમાં આવતા ગ્રંથાલય માટે મદ્રાસ નગરપાલિકા કાયદો 1919 અને તામિલનાડુ જિલ્લા નગરપાલિકા કાયદો 1920 ના આધીન દરેક સંપત્તિ વેરા અને મિલકત વેરા ઉપર રૂપિયે 3 પૈસાના દરે ગ્રંથાલય કર વસુલ કરશે અને આટલી જ રકમ સરકારશ્રી દ્વારા દરેક સ્થાનિક ગ્રંથાલયને અનુદાન પણ મળશે.
- પ્રેસ અને રજીસ્ટ્રેશન ઓફ બુક્સ એક્ટ 1867માં ધારા 9 માં પ્રથમ અનુચ્છેદ ખંડ (અ) માં દર્શાવ્યા અનુસાર દેશમાં દરેક મુદ્રકે પોતાના દરેક પુસ્તકની પાંચ નકલ સરકારમાં જમા કરાવવી અને તેમાંથી 4 નકલ રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલયમાં જમા થશે.
- રાજ્ય સરકારે ગ્રંથાલયને મળતું ભંડોળ પૂરતું ન હોવાને કારણે 1972 માં ગ્રંથાલય કર 3 પૈસાથી વધારીને 5 પૈસા પ્રતિ રૂપિયો કર્યો હતો.

વિદ્યાર્થી મિત્રોને કાયદાઓની સરળ સમજ અને યાદ રહે તે માટે ચાર્ટ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

મદ્રાસ (તામિલનાડુ) સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

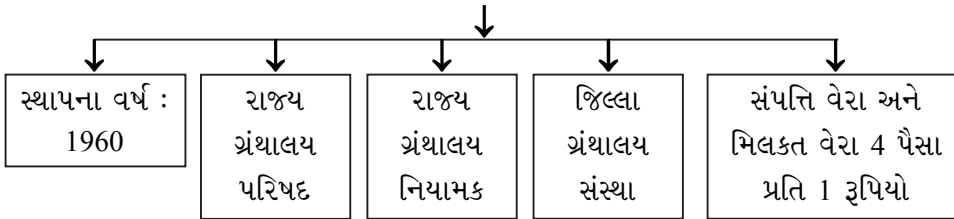
9.2.3 આંધ્ર-પ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1960 :

આ અધિનિયમ 1 એપ્રિલ 1960 થી અમલમાં આવ્યો. તે પહેલા આંધ્ર પ્રદેશ અને હૈદરાબાદ એમ બે રાજ્યોમાં વહેંચાયેલા હતા. અને આને આધીન 1-1-1956 ના રોજ આંધ્રપ્રદેશ રાજ્યની સ્થાપના થઈ અને તે સમયમાં રાજ્યમાં બે ગ્રંથાલય કાયદાઓની રચના હતી. હૈદરાબાદ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 11 જિલ્લાઓમાં અને બાકીના વિસ્તારોમાં મદ્રાસ સાર્વજનિક કાયદો અમલમાં હતો.

આમ, એક જ રાજ્યમાં બે કાયદાના અમલથી વહીવટી બાબતોમાં સમસ્યાઓ ઉપસ્થિત થતી હોવાથી બંને કાયદાને ભેગા કરીને સુધારા સાથે આંધ્ર પ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો અમલમાં આવ્યો . આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- આ કાયદામાં ધારા 8 હેઠળ સ્વતંત્ર પૂર્ણકાલીન ગ્રંથાલય નિયામકની નિમણૂંક કરવાની જોગવાઈ છે.
- ધારા 10 (1) અને 10 (2) ના વિભાગ (ઈ) અન્વયે જિલ્લા ગ્રંથાલય સંસ્થાની પણ બંધારણમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
- પ્રત્યેક જિલ્લાના નામ પરથી દરેક જિલ્લામાં જિલ્લા ગ્રંથાલય સંસ્થાનું નામ હશે અને તે સંપત્તિ વેરા ઉપર 4-8 પૈસા પ્રતિ એક રૂપિયાના દરે ગ્રંથાલય કર લેવાની જોગવાઈ છે.
- ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનના શિક્ષણમાં સુધારા વધારા લાવવા માટે એકબોટ્ટે સમિતિ એ આ કાયદામાં સૂચનો કર્યા છે.
- પ્રેસ અને રજીસ્ટ્રેશન ઓફ બુક્સ એક્ટ 1867 ના અન્વયે દરેક મુદ્રકે ત્રણ નકલો જમા કરાવવી અને તેમાંથી એક નકલ રાજ્ય જિલ્લા ગ્રંથાલયમાં આપવાની જોગવાઈ છે.

આંધ્ર પ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

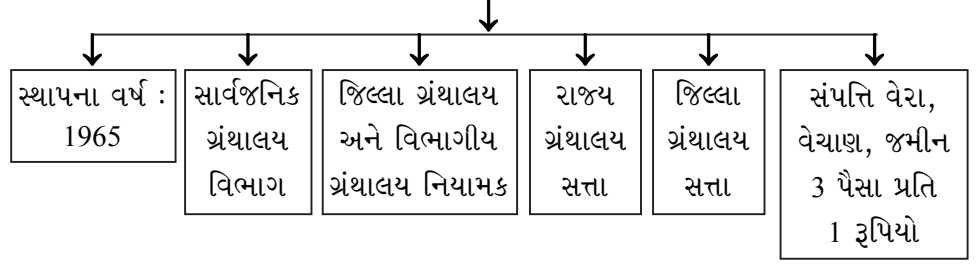
9.2.4 કર્ણાટક સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1965 :

કર્ણાટક એ ત્રીજું રાજ્ય છે જે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1965 માં બનાવ્યો અને 1 એપ્રિલ 1965 થી અમલમાં મૂક્યો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- કર્ણાટક સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ત્રણ ઉદ્દેશ્યો એ હતા કે , સાર્વજનિક ગ્રંથાલયને વ્યવસ્થાપન માળખું પૂરું પાડવું, સાર્વજનિક ગ્રંથાલયને સંરક્ષણ અને સહાયતા પૂરી પાડવી, અને શહેરી અને ગ્રામ્ય ગ્રંથાલયોને સેવા પૂરી પાડવી.
- આ કાયદાની શરૂઆત પછી જ રાજ્ય સરકાર દ્વારા રાજ્ય ગ્રંથાલય સત્તાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી, જેના સભ્યો શિક્ષણમંત્રી , કર્ણાટક વિધાનસભાના સભ્યો, વિશ્વ વિદ્યાલયના સભ્યો, કર્ણાટક ગ્રંથાલય સંઘના સભ્યોનો સમાવેશ થતો હતો.
- દરેક જિલ્લામાં જિલ્લા ગ્રંથાલય અને વિભાગીય ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવી, અને તેના સંચાલન માટે સ્થાનિક ગ્રંથાલય સત્તાની નિમણૂંક કરવી.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના સંચાલન અને નિયંત્રણ માટે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિભાગની રચના કરવી.
- રાજ્યના મહેસુલ વિભાગ દ્વારા જમીન, ભવનો અને સ્થાનિક ક્ષેત્રોના માલ પરિવહન ઉપર 3 પૈસા પ્રતિ રૂપિયાના દરે ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવો.

- આ ઉપરાંત રાજ્ય સરકાર દ્વારા પ્રત્યેક જિલ્લા ગ્રંથાલય અને સ્થાનિક સત્તાઓને તેના જિલ્લાની કુલ આવકના ૩ ટકા જેટલી રકમ અનુદાનમાં આપશે.

કર્ણાટક સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

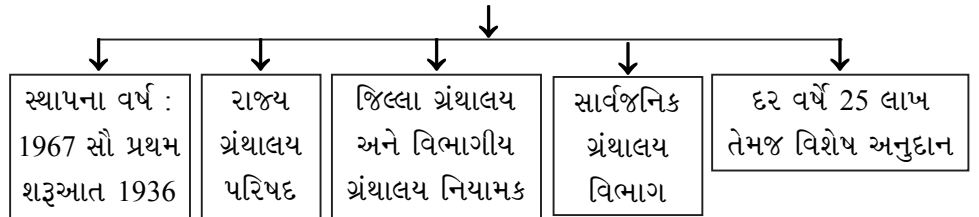

9.2.5 મહારાષ્ટ્ર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો –1967 :

વર્તમાન કાયદા પહેલા સૌપ્રથમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાનો પ્રથમ પ્રયાસ 1936 માં વિધાનસભા પરિષદના નામાંકિત બિન સત્તાવાર સભ્ય રાવ બહાદૂર બોલે દ્વારા ‘બોમ્બે પ્રેસિડેન્સી સાર્વજનિક ગ્રંથાલય બીલ’ ની નોટિસ આપી કરવામાં આવી. ત્યારબાદ મહારાષ્ટ્ર ગ્રંથાલય મંડળ અને ફેઈઝી સમિતિની ભલામણ અને સૂચનો દ્વારા મહારાષ્ટ્ર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1967 અસ્તિત્વમાં આવ્યો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- ધારા ૩ ને આધારે રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદની રચના કરવી અને સરકારને સલાહ સૂચનો આપવા.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા આ કાયદાની વહીવટી સરળતા ખાતર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિભાગની રચના કરવી અને તેમાં કર્મચારીઓની ભરતી કરવી જે બધા જ કર્મચારીઓ સરકારી કર્મચારીઓ હશે.
- આ બધા જ ગ્રંથાલયોના ખર્ચ, જાળવણી અને સંચાલન માટે સરકાર દર વર્ષે 25 લાખનું અનુદાન આપશે તેમજ વિશેષ અનુદાનની પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

મહારાષ્ટ્ર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

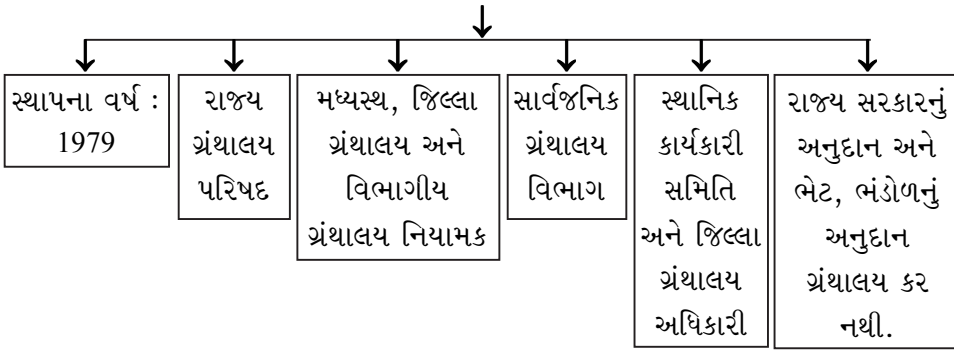
9.2.6 પશ્ચિમ બંગાળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1979 :

12 સપ્ટેમ્બર 1979 ના દિવસે પશ્ચિમ બંગાળના સભા-સદો દ્વારા ‘પશ્ચિમ બંગાળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય બીલ 1979’ મંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું. જે અંતર્ગત ગવર્નરશ્રીની સંમતિ મળતા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1980 થી અસ્તિત્વમાં આવ્યો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓની નીચે પ્રમાણે છે.

- સરકારે રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી અને તેના સંચાલન અને નિયંત્રણ માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદની સ્થાપના કરશે.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય નિયામકની નિમણૂક કરવામાં આવશે.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના નિરીક્ષણ અને માર્ગદર્શન માટે ગ્રંથાલય વિભાગની રચના કરવામાં આવશે.
- સ્થાનિક ગ્રંથાલય સત્તા અને સ્થાનિક કાર્યકારી સમિતિની રચના કરવી.

- સ્થાનિક સત્તાના સંચાલન અને માર્ગદર્શન માટે દરેક જિલ્લા પ્રમાણે ગ્રંથાલય અધિકારી અને જિલ્લા ગ્રંથપાલની નિમણૂક કરવી.
- આ કાયદામાં ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની જોગવાઈ નથી, પરંતુ ગ્રંથાલય માટે રાજ્ય સરકારે અનુદાનની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને આ અનુદાન સ્થાનિક ગ્રંથાલય સત્તા અને સ્થાનિક ગ્રંથાલય અધિકારી દ્વારા એકઠું કરવામાં આવશે. જે નીચે મુજબ અનુદાન એકઠું કરશે.
  - સાર્વજનિક ગ્રંથાલયના લાભ અને વિકાસ માટે ગ્રંથાલયોને આપવામાં આવતી ભેટ, ધાર્મિક ફાળો, અન્ય નાણાકીય ભંડોળ વગેરે.
  - સરકાર દ્વારા ગ્રંથાલયોને વિશેષ અનુદાન

પશ્ચિમ બંગાળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

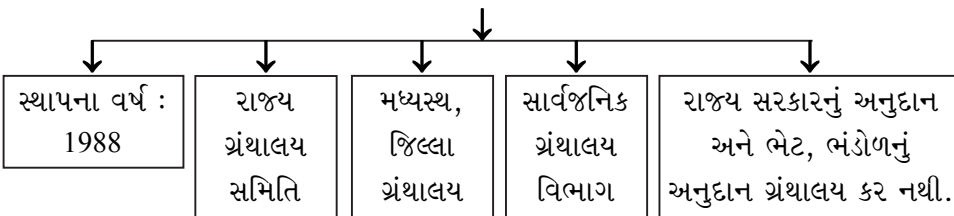

9.2.7 મણિપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1988 :

મણિપુર રાજ્યમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલયના સ્થાપના હેતુસર વર્ષ 1988 માં મણિપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો અસ્તિત્વમાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- શિક્ષણમંત્રીની અધ્યક્ષતામાં રાજ્ય ગ્રંથાલય સમિતિની રચના કરવી.
- રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય અને બીજી શાખાના નિયંત્રણ માટે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિભાગની રચના કરવામાં આવશે.
- રાજ્યના દરેક જિલ્લાના નામ સાથે જિલ્લા ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવી અને તેના વ્યવસ્થાપન માટે જિલ્લા ગ્રંથાલય સત્તાની રચના કરવી.
- ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની જોગવાઈ નથી. પરંતુ ગ્રંથાલયમાં આવતા અનુદાન જેવા કે ભેટ, ધાર્મિક દાન, રાજ્ય સરકારનું વિશેષ અનુદાનની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

મણિપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

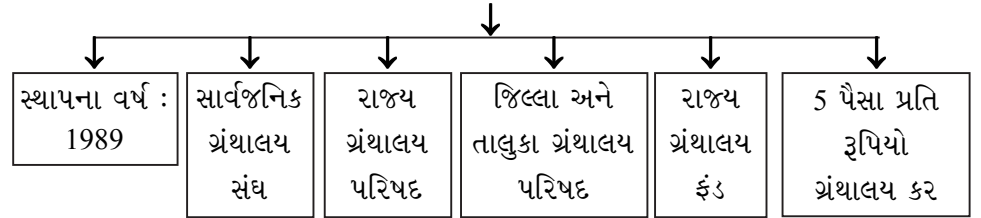
9.2.8 કેરળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1989 :

કેરળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાનો સૌપ્રથમ 1946 માં ડો. એસ. આર. રંગનાથન દ્વારા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ તે સમયના સભાસદો દ્વારા એ બીલ નામંજૂર કર્યું હતું. ત્યારબાદ 1959 માં તે સમયના મુખ્યમંત્રી ઈ.એમ.એસ. નામ્બુદ્રીરીપાદ એ પ્રયત્ન કર્યો હતો. પરંતુ આ પ્રયત્ન પણ સફળ ન રહ્યો અને ત્યારબાદ કેરાલા ગ્રંથાલય મંડળ અને સરકારના અથાગ પ્રયત્નથી

આ કાયદાનો અમલ થઈ શક્યો હતો. અંતે 1989 માં સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર થયો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- આ કાયદો કેરાલા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય સંઘના નામે ઓળખાશે.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદની રચના કરવી.
- ત્રિવેન્દ્રમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયને રાજ્ય ગ્રંથાલયનો દરજ્જો આપવો.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ દ્વારા દરેક જિલ્લા અને તાલુકામાં ગ્રંથાલયોની સ્થાપના કરવી અને તેના સંચાલન માટે જિલ્લા ગ્રંથાલય પરિષદ અને તાલુકા ગ્રંથાલય પરિષદની રચના કરવી.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદના સચિવની નિમણૂંક કરવી.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદને દર વર્ષે અનુદાન મળશે.
- પંચાયતો, નગરપાલિકાઓ તથા નિગમો પોતાના વિસ્તારમાં સંપત્તિ વેરા ઉપર 5 પૈસા પ્રતિ એક રૂપિયાના દરે ગ્રંથાલય કર લેવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

કેરળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

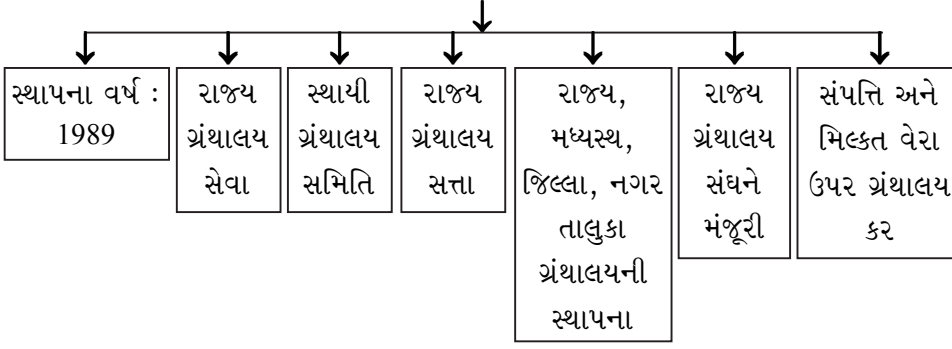

9.2.9 હરિયાણા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1989 :

ભારત સ્વતંત્ર થયા પછીના 40 માં વર્ષે હરિયાણા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- રાજ્ય સરકાર દ્વારા ગ્રંથાલય સેવાની શરૂઆત કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી.
- સરકારને ગ્રંથાલય વિષય અંતર્ગત સલાહ અને સૂચનો આપવા રાજ્ય ગ્રંથાલય સત્તાની રચના કરવી.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય માટે ગ્રંથાલય સ્થાયી સમિતિની રચના કરવામાં આવશે.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય સત્તાના કાર્યોના સંચાલન અને વ્યવસ્થાપન માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય નિયામકની નિમણૂંક કરવી.
- રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવી અને તેના સંચાલન માટે રાજ્ય ગ્રંથપાલની નિમણૂંક કરવાની જોગવાઈ છે.
- દરેક જિલ્લામાં જિલ્લા ગ્રંથાલય, નગર ગ્રંથાલય, વિભાગીય ગ્રંથાલય, ગ્રામ્ય ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવી.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા રાજ્ય ગ્રંથાલય સંઘની મંજૂરી આપવી.
- સરકાર દ્વારા સમયાનુસાર નક્કી કરેલા દરે સંપત્તિ વેરા અને મિલકત વેરા ઉપર વધારાના વેરા સ્વરૂપે ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવામાં આવશે.

હરિયાણા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

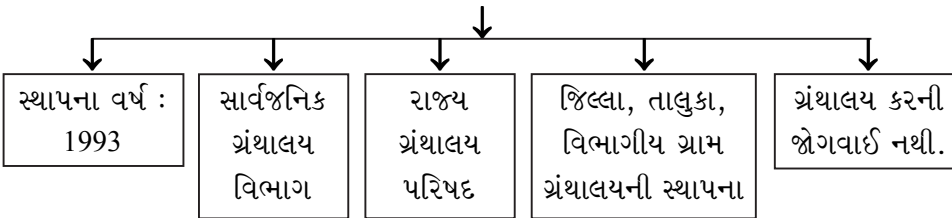

9.2.10 મિઝોરમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1993 :

25 ફેબ્રુઆરી, 1993 ના રોજ મિઝોરમના રાજ્યપાલની સહમતિથી ગ્રંથાલય કાયદો અમલમાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે મુજબ છે.

- રાજ્ય સરકાર દ્વારા શિક્ષણમંત્રીની અધ્યક્ષતામાં રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદની રચના કરવી.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિભાગની રચના કરવી.
- સાર્વજનિક મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય, જિલ્લા ગ્રંથાલય, વિભાગીય ગ્રંથાલય, ગ્રામ્ય ગ્રંથાલયોની સ્થાપના કરવી.
- સરકાર દ્વારા માન્યતા મળેલ ગ્રામ્ય ગ્રંથાલયોને અનુદાન આપવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય સંઘ સ્થાપવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.
- ગ્રંથાલય કર વસુલની વ્યવસ્થા નથી.

મિઝોરમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

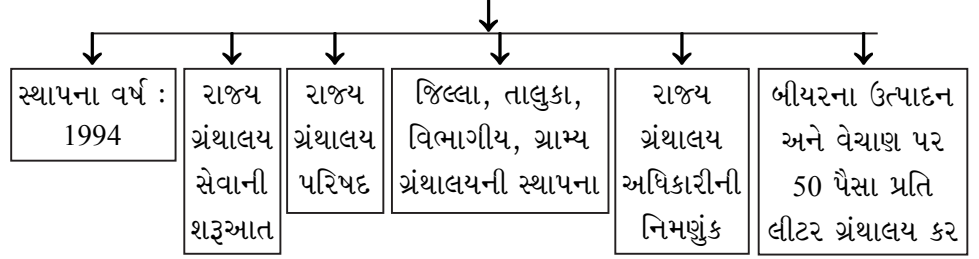
9.2.11 ગોવા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 1994 :

સ્વતંત્ર ભારતના 44 વર્ષ પછી ગોવા વિધાનસભા દ્વારા 10.11.1994 ના રોજ મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો. જે 23-07-95 ના રોજ રાજ્યપાલ દ્વારા સહમતિ પ્રાપ્ત થતા અમલમાં આવ્યો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- સરકાર દ્વારા રાજ્યમાં ગ્રંથાલય સેવાની શરૂઆત કરવી.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા સાર્વજનિક ગ્રંથાલયના વિકાસ માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય વિકાસ વિભાગની રચના કરવી.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદની સ્થાપના કરવી. અને સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિભાગ શરૂ કરવાની જોગવાઈ કરવી.
- રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલયની રચના કરવી અને તેના નિયંત્રણ માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય અધિકારીની નિમણૂક કરવી.
- દરેક જિલ્લા, તાલુકા અને ગ્રામ્યમાં ગ્રંથાલયોની સ્થાપના કરવી અને તે અંગેની ગ્રંથાલય સમિતિ બનાવવી.

- ભારત સરકાર દ્વારા ગ્રંથાલયને અનુદાન અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા વિશેષ અનુદાન પ્રાપ્ત થશે તેની જોગવાઈ કરવી.
- બિયર અને દારૂના ઉત્પાદન અને વેચાણના આધારે 50 પૈસા પ્રતિ લિટરના દરે ગ્રંથાલય કર વસુલશે.

મિઝોરમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

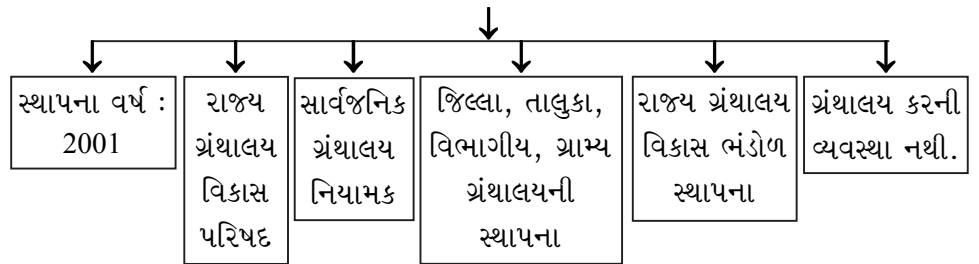

9.2.12 ગુજરાત સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2001 :

ગુજરાતના રાજ્યપાલની સહમતિથી 1 સપ્ટેમ્બર 2001 ના રોજ ગુજરાત સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો અસ્તિત્વમાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- સરકાર દ્વારા રાજ્ય ગ્રંથાલય વિકાસ પરિષદની રચના કરવી.
- રાજ્ય ગ્રંથાલયોના સંચાલન માટે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય નિયામકની નિમણુંકની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
- રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય, જિલ્લા ગ્રંથાલય, તાલુકા ગ્રંથાલયોની સ્થાપના કરવી.
- નવા સાર્વજનિક ગ્રંથાલયની સ્થાપના અને તેના વિકાસ, વ્યવસ્થાપન અને સંચાલન માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા અનુદાન પ્રાપ્ત થશે.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય ભંડોળ તરફથી અનુદાન આપવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલય સંઘની સ્થાપના કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.
- ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા નથી.

ગુજરાત સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

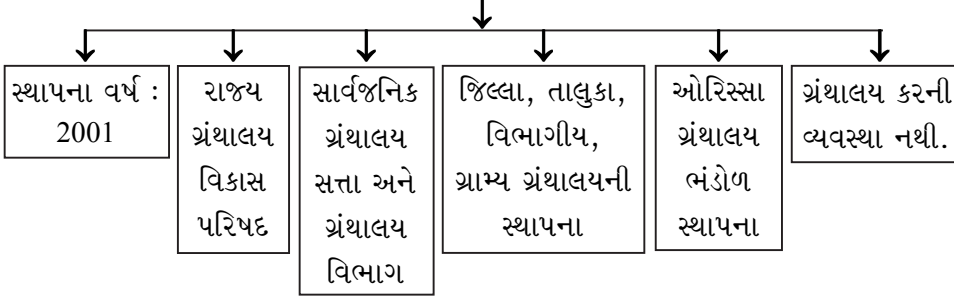
9.2.13 ઓરિસ્સા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2001 :

ભારત દેશ આઝાદ થયા પછીના 52 વર્ષ પછી 2001 માં ઓરિસ્સા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો અસ્તિત્વમાં આવ્યો હતો. જેની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે મુજબ છે.

- રાજ્ય સરકાર દ્વારા પર્યટન અને સાંસ્કૃતિક વિભાગની હેઠળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના વિકાસ માટે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય પરિષદની રચના કરવી.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિકાસ સત્તાની રચના કરવી.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના સંચાલન અને વ્યવસ્થાપન માટે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિભાગની જોગવાઈ કરવી.

- ઓરિસ્સા ગ્રંથાલય ભંડોળની શરુ કરવાની જોગવાઈ કરવી અને આ ભંડોળ અંતર્ગત રાજ્ય સરકારનું અનુદાન, રાજા રામમોહનરાય લાયબ્રેરી ફાઉન્ડેશનનું અનુદાન અને રાજ્ય સરકારનું અન્ય અનુદાન પ્રાપ્ત કરવું.
- ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા નથી.

ઓરિસ્સા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

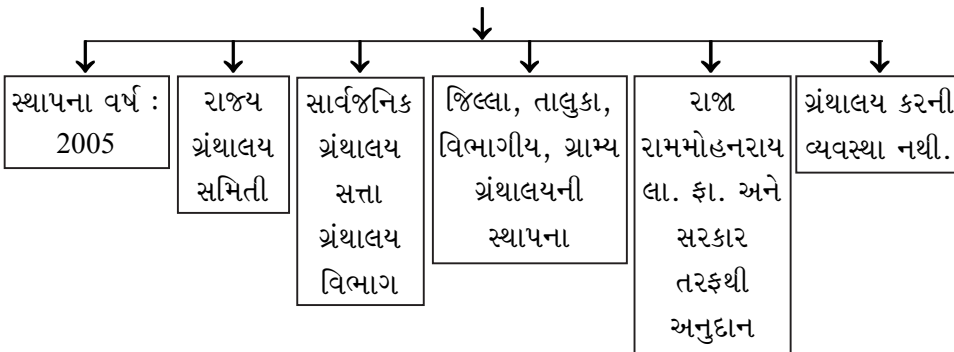

9.2.14 ઉત્તરાંચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2005 :

ઉત્તરાંચલ વિધાનસભા દ્વારા વર્ષ – 2005 માં ઉત્તરાંચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- રાજ્ય સરકાર દ્વારા ગ્રંથાલયના વિકાસ હેતુ રાજ્ય ગ્રંથાલય સમિતિની રચના કરવી.
- રાજ્યના શિક્ષણ વિભાગની સાથે મળીને સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિભાગની રચના કરવી.
- જિલ્લા ગ્રંથાલય સત્તાની જોગવાઈ કરવી.
- રાજ્યોમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલયના વિકાસ માટે રાજા રામમોહનરાય લાયબ્રેરી ફાઉન્ડેશન અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોને અનુદાન મળશે.
- તેમજ દરેક જિલ્લામાં જિલ્લા ગ્રંથાલય સ્થાપવી અને જિલ્લા ગ્રંથાલયને અન્ય સ્રોત મારફત મળતા અનુદાન પ્રાપ્ત કરવું.
- ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા નથી.

ઉત્તરાંચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

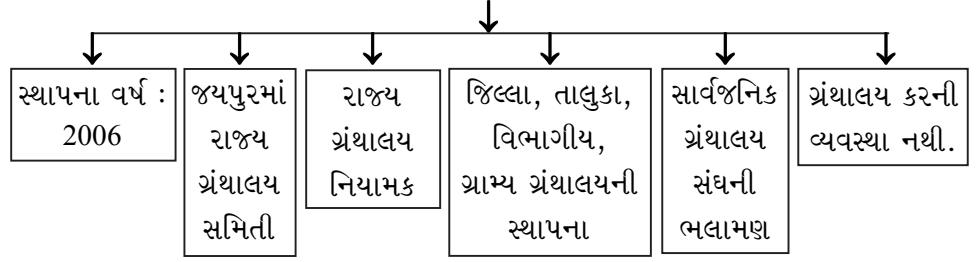
9.2.15 રાજસ્થાન સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2006 :

ભારત દેશની આઝાદીના 57 વર્ષે રાજસ્થાન સરકાર દ્વારા વર્ષ – 2006 માં રાજસ્થાન સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- રાજ્યના સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના વિકાસ માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદની સ્થાપના કરવી.
- રાજ્યના બધા જ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના નિયંત્રણ માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય નિયામકની નિમણૂકની જોગવાઈ કરવી.

- દરેક જિલ્લામાં જિલ્લા ગ્રંથાલય , તાલુકા, શહેર, પંચાયત ગ્રંથાલય અને ગ્રામ્ય ગ્રંથાલયોની સ્થાપના કરવી.
- દરેક જિલ્લાના બધા જ ગ્રંથાલયોના સંચાલન માટે ગ્રંથાલય સલાહકાર સમિતિની રચના કરવી.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોને રાજ્ય સરકાર તરફથી દર વર્ષે અનુદાન પ્રાપ્ત થશે જે ગ્રંથાલય વિકાસ ભંડોળના નામે કરવામાં આવશે.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલય સંઘની સ્થાપના કરવાની ભલામણની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

રાજસ્થાન સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

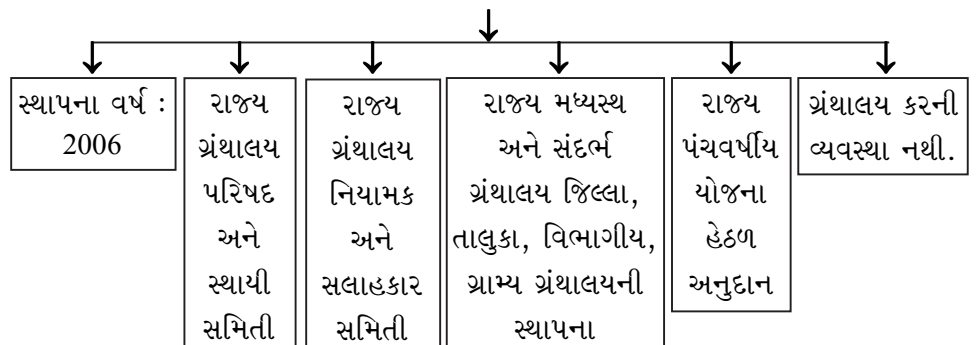

9.2.16 ઉત્તરપ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2006 :

ઉત્તરપ્રદેશ વિધાનસભા દ્વારા વર્ષ – 2000 માં ઉત્તર પ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે મુજબ છે.

- રાજ્ય સરકાર દ્વારા સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના વિકાસ માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદની સ્થાપના કરવી.
- રાજ્ય સરકારને ગ્રંથાલય સંદર્ભે માર્ગદર્શન અને સૂચનો આપવા માટે ગ્રંથાલય સલાહકાર સમિતિની રચના કરવી.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદના નિર્ણયની જવાબદારી માટે રાજ્ય સ્થાયી સમિતિની રચના કરવી.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના નિયંત્રણ માટે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય નિયામકની જગ્યાની જોગવાઈ કરવી.
- રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય તેમજ રાજ્ય ગ્રંથપાલની નિમણૂક કરવી.
- રાજ્ય સંદર્ભ ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવી.
- દરેક જિલ્લા, તાલુકા, ગ્રામ્ય, નગરપાલિકામાં ગ્રંથાલયોની સ્થાપના કરવી.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા પંચવર્ષીય યોજના હેઠળ ગ્રંથાલયોને અનુદાન પ્રાપ્ત થશે.
- ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા નથી.

ઉત્તરપ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

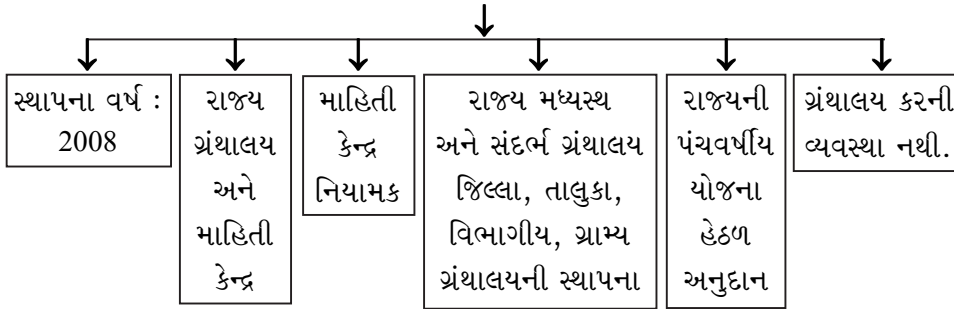

9.2.17 બિહાર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2008 :

બિહાર વિધાનસભા દ્વારા અને રાજ્યપાલની સહમતિથી 18 એપ્રિલ, 2008 ના દિવસે બિહાર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- આ કાયદો બિહાર રાજ્ય સાર્વજનિક ગ્રંથાલય અને સૂચના કેન્દ્ર— 2008 ના નામે ઓળખાશે.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા રાજ્ય ગ્રંથાલય અને માહિતી કેન્દ્ર સત્તાની મંજૂરીની જોગવાઈ કરવામાં આવી.
- રાજ્ય માહિતી કેન્દ્રના નિયામકની નિમણૂંક કરવામાં આવશે.
- રાજ્ય સાર્વજનિક ગ્રંથાલય માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય ભંડોળની સ્થાપના કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
- જિલ્લા, તાલુકા, પંચાયત, ગ્રામ્ય અને વિશિષ્ટ ગ્રંથાલયો સ્થાપવાની મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
- શ્રીમતી રાધિકા સિન્હા ઈન્સ્ટીટ્યુટ અને સચ્ચિદાનંદ સિન્હા ગ્રંથાલય, પટના મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય રહેશે.
- ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા નથી.

બિહાર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

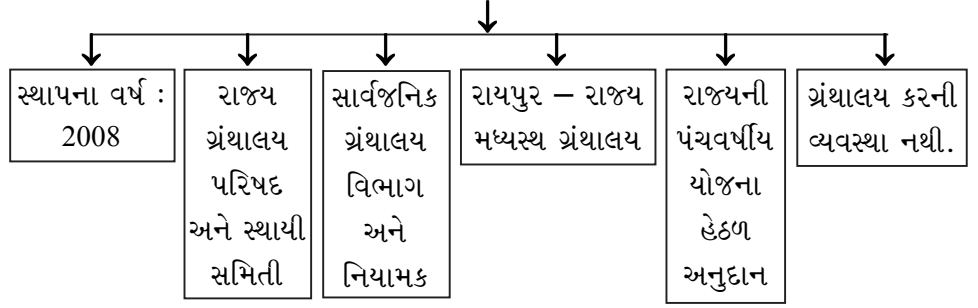

9.2.18 છત્તીસગઢ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2008 :

ભારત સ્વતંત્ર થયા પછીના 59 વર્ષે છત્તીસગઢ સરકાર દ્વારા વર્ષ 2008 માં છત્તીસગઢ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- રાજ્ય સરકાર દ્વારા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય માટે અલગથી રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ અને સ્થાયી સમિતિ અને નિયંત્રણ માટે અધ્યક્ષની નિમણૂંકની જોગવાઈ કરવી.
- રાજ્યના સાર્વજનિક ગ્રંથાલયના વિકાસ અને સંચાલન માટે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિભાગ અને તેના નિયામકની રચના કરવામાં આવશે.
- રાયપુર શહેરમાં રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય અને બિલાસપુર શહેરમાં રાજ્ય સંદર્ભ ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવી.
- દરેક જિલ્લામાં , તાલુકામાં , શાખા, ગ્રામ્ય ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવી.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા પંચવર્ષીય યોજના હેઠળ બધા જ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોને અનુદાન મળશે.
- ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા નથી.

છત્તીસગઢ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

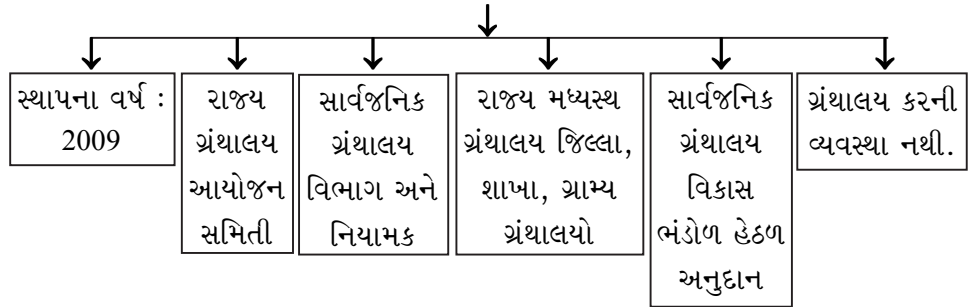

9.2.19 અરુણાચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો - 2009 :

અરુણાચલ વિધાનસભા દ્વારા વર્ષ -2009 માં અરુણાચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો - 2009 પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- રાજ્ય સરકાર દ્વારા સમગ્ર રાજ્યમાં પુસ્તકો વાંચવાની ટેવમાં સુધારો થાય એ અનુસંધાને ગ્રંથાલય સેવાની શરૂઆત કરવી.
- રાજ્ય સરકારે ગ્રંથાલયના વિકાસ અને ગ્રંથાલય સેવાઓમાં સૂચનો આપવા માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય આયોજન સમિતિની રચના કરવામાં આવશે.
- રાજ્યમાં રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય અને જિલ્લા , તાલુકા, વિભાગીય, શાખા , મોબાઈલ, બાળકોના ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિકાસ ભંડોળ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા બધા જ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોને અનુદાન આપવામાં આવશે.
- રાજ્ય ગ્રંથાલય મંડળની સ્થાપનાની ભલામણ કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
- ગ્રંથાલય કર વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા નથી.

અરુણાચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાના મુખ્ય ઘટકો

9.3 સામાન્ય વિહંગાવલોકન (General Overview)

ભારત સ્વતંત્ર થયા પછી 19 રાજ્યોમાં ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ બધા જ રાજ્યોમાં હજુ સુધી પૂર્ણસ્વરૂપે ગ્રંથાલય કાયદો અમલમાં આવ્યો નથી. ગ્રંથાલય કાયદાનું માળખું મોટેભાગે બધા જ રાજ્યોમાં સરખું જોવા મળે છે.

મોટેભાગે બધા જ રાજ્યોમાં ગ્રંથાલયોની સ્થાપના પદ્ધતિ સરખી જોવા મળે છે. જેમાં રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય, જિલ્લા ગ્રંથાલયો, તાલુકા ગ્રંથાલયો, પંચાયત ગ્રંથાલય, શાખા ગ્રંથાલય, ગ્રામ્ય ગ્રંથાલય વગેરે સ્થાપવામાં આવ્યા છે.

વિદ્યાર્થી મિત્રોને આ કાયદા સમજવામાં સરળતા રહે તે માટે ચાર્ટ તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે જે નીચે મુજબ છે.

(1) ગ્રંથાલય સત્તા :

ડૉ. એસ. આર. રંગનાથને મોડેલ ગ્રંથાલય કાયદો 1930 માં જણાવ્યા અનુસાર સાર્વજનિક ગ્રંથાલયની સર્વોચ્ચ સત્તા એ રાજ્ય ગ્રંથાલય સત્તા બનાવવામાં આવી છે. જેને નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવી છે.

ક્રમ	રાજ્ય	સ્થાનિક સત્તા
1	તામિલનાડુ	રાજ્ય ગ્રંથાલય સમિતિ
2	આંધ્રપ્રદેશ	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
3	કર્ણાટક	રાજ્ય ગ્રંથાલય સમિતિ
4	મહારાષ્ટ્ર	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
5	પશ્ચિમ બંગાળ	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
6	મણિપુર	રાજ્ય ગ્રંથાલય સમિતિ
7	કેરળ	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
8	હરિયાણા	રાજ્ય ગ્રંથાલય સમિતિ
9	મિઝોરમ	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
10	ગોવા	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
11	ગુજરાત	રાજ્ય ગ્રંથાલય વિકાસ પરિષદ
12	ઓરિસ્સા	રાજ્ય ગ્રંથાલય સમિતિ
13	ઉત્તરાંચલ	રાજ્ય ગ્રંથાલય સમિતિ
14	રાજસ્થાન	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
15	ઉત્તરપ્રદેશ	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
16	બિહાર	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
17	છત્તીસગઢ	રાજ્ય ગ્રંથાલય પરિષદ
18	અરુણાચલ પ્રદેશ	રાજ્ય ગ્રંથાલય આયોજન સમિતિ

(2) ગ્રંથાલય કર :

ક્રમ	રાજ્ય	ગ્રંથાલય કર
1	તામિલનાડુ	સંપત્તિ અને મિલકત વેરા પર પાંચ પૈસા પ્રતિ એક રૂપિયો
2	આંધ્રપ્રદેશ	સંપત્તિ અને મિલકત વેરા પર પાંચ પૈસા પ્રતિ એક રૂપિયો
3	કર્ણાટક	વેચાણ, વાહન, માલસમાન પ્રવેશ પર 3 પૈસા પ્રતિ એક રૂપિયો
4	મહારાષ્ટ્ર	ગ્રંથાલય કર નથી.
5	પશ્ચિમ બંગાળ	ગ્રંથાલય કર નથી.
6	મણિપુર	ગ્રંથાલય કર નથી.
7	કેરળ	સંપત્તિ વેરા ઉપર 5 પૈસા પ્રતિ એક રૂપિયા

8	હરિયાણા	સંપત્તિ અને મિલકત વેરા પર સરકારે નક્કી કરેલા દર મુજબ
9	મિઝોરમ	ગ્રંથાલય કર નથી.
10	ગોવા	આલ્કોહોલ અને બીયરના ઉત્પાદનની કિંમત પર 50 પૈસા પ્રતિ લિટર
11	ગુજરાત	ગ્રંથાલય કર નથી.
12	ઓરિસ્સા	ગ્રંથાલય કર નથી.
13	ઉત્તરાંચલ	ગ્રંથાલય કર નથી.
14	રાજસ્થાન	ગ્રંથાલય કર નથી.
15	ઉત્તરપ્રદેશ	ગ્રંથાલય કર નથી.
16	બિહાર	ગ્રંથાલય કર નથી.
17	છત્તીસગઢ	ગ્રંથાલય કર નથી.
18	અરુણાચલ પ્રદેશ	ગ્રંથાલય કર નથી.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

➤ બહુ વિકલ્પીય પ્રશ્નો

- ભારતમાં જાહેર ગ્રંથાલય માટે સૌ પ્રથમ કાયદો ક્યાં અમલમાં આવ્યો ?
(A) તામિલનાડું (B) કલકત્તા (C) મુંબઈ (D) ગુજરાત
- ભારતમાં પ્રથમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો નીચેના પૈકી કયો છે ?
(A) આંધ્રપ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો (B) કોલ્હાપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો
(C) મુંબઈ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો (D) કેરળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો
- ભારતમાં અત્યાર સુધીમાં કેટલા રાજ્યોમાં ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે ?
(A) 18 (B) 20 (C) 10 (D) 21
- આંધ્રપ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો ક્યારે આવ્યો ?
(A) 1955 (B) 1950 (C) 1960 (D) 1957
- પશ્ચિમ બંગાળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો ક્યારે આવ્યો ?
(A) 1955 (B) 1960 (C) 1967 (D) 1979
- કેરળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો _____ માં આવ્યો ?
(A) 1961 (B) 1989 (C) 1958 (D) 1980
- મિઝોરમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો _____ માં આવ્યો ?
(A) 1980 (B) 1987 (C) 1985 (D) 1993
- ઉત્તરાંચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો ક્યારે આવ્યો ?
(A) 2000 (B) 2005 (C) 2004 (D) 2009
- અરુણાચલ પ્રદેશમાં _____ વર્ષે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો.
(A) 2009 (B) 2010 (C) 2007 (D) 2011

10. 2001 ના વર્ષમાં કયા બે રાજ્યોમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર થયો ?
 (A) બિહાર અને ગુજરાત (C) હરિયાણા અને ઉત્તરાંચલ
 (B) ગુજરાત અને ઓરિસ્સા (D) ઉપરોક્ત બધા જ
11. 2006 ના વર્ષમાં કયા બે રાજ્યોમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર થયો.?
 (A) રાજસ્થાન અને ગુજરાત (C) રાજસ્થાન અને ઉત્તરપ્રદેશ
 (B) ગોવા અને કેરળ (D) ઉપરોક્ત એકપણ નહીં
12. નીચેના સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદાને તેના પસાર કર્યાના વર્ષ મુજબ ગોઠવો.
 (1) મહારાષ્ટ્ર
 (2) કેરળ
 (3) તમિલનાડું
 (4) ઓરિસ્સા
 (A) (3), (1), (4), (2) (C) (2), (1), (4), (3)
 (B) (3), (1), (2), (4) (D) (1), (2), (3), (4)
13. નીચેના રાજ્યોમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર થઈ ગયો છે તેને તેના વર્ષ મુજબ ગોઠવો.
 (1) ઉત્તરાંચલ
 (2) અરુણાચલ પ્રદેશ
 (3) છત્તીસગઢ
 (4) રાજસ્થાન
 (A) (1), (2), (3), (4) (C) (3), (1), (4), (2)
 (B) (1), (4), (3), (2) (D) (3), (2), (1), (4)
14. જોડકાં જોડો.
 (1) ગોવા (1) 2009
 (2) ઉત્તરાંચલ (2) 2005
 (3) ઉત્તરપ્રદેશ (3) 2006
 (4) અરુણાચલ પ્રદેશ (4) 1994
 (A) d, a, c, b (B) d, b, c, a
 (C) a, b, c, d (D) d, c, b, a
15. જોડકાં જોડો.
 (1) ગુજરાત (1) 2008
 (2) બિહાર (2) 2001
 (3) હરિયાણા (3) 1988
 (4) મણિપુર (4) 1989
 (A) b, a, d, c (B) d, b, c, a
 (C) a, b, c, d (D) d, c, b, a

16. ગુજરાત સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદા વિષે સવિસ્તાર સમજાવો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

17. અરુણાચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદા વિષે ટૂંકનોંધ લખો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9.4 સારાંશ (Summary)

ઉપર દર્શાવેલ 19 રાજ્યો પૈકી કોલ્હાપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો એ મહારાષ્ટ્ર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદામાં ભઠ્ઠી જવાથી કુલ 18 રાજ્યોમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે. આ 18 રાજ્યો પૈકી કુલ 10 રાજ્યોમાં જ આ કાયદા મુજબ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયની વ્યવસ્થા જોવા મળે છે. બાકીના 8 રાજ્યોમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો હોવા છતાં હજુ સુધી અમલ કરી શક્યા નથી.

9.5 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો (Answers to Self Check Exercises)

---

1. A ભારતમાં જાહેર ગ્રંથાલય માટે સૌ પ્રથમ કાયદો તામીલનાડુમાં અમલ થયો.
2. B ભારતમાં સૌપ્રથમ કોલ્હાપુર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો અસ્તિત્વમાં આવ્યો.
3. A ભારતમાં અત્યાર સુધીમાં 18 રાજ્યોમાં ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે.
4. C આંધ્રપ્રદેશ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1960 માં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.
5. D પશ્ચિમ બંગાળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1979 માં અસ્તિત્વમાં આવ્યો.
6. B કેરળ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1989 માં અસ્તિત્વમાં આવ્યો.
7. D મિઝોરમ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો 1993 માં અસ્તિત્વમાં આવ્યો.
8. B ઉત્તરાંચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય 2005 માં અસ્તિત્વમાં આવ્યો.
9. A અરુણાચલ પ્રદેશમાં 2009 ના વર્ષે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો.
10. B 2001 ના વર્ષમાં ગુજરાત અને ઓરિસ્સા રાજ્યોમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો.

11. C 2006 ના વર્ષમાં રાજસ્થાન અને ઉત્તરપ્રદેશ રાજ્યોમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો.
12. B (3), (1), (2), (4)
13. C (3), (1), (4), (2)
14. B d, b, c, a
15. A b, a, d, c
16. ગુજરાત રાજ્યપાલની સહમતિથી 1 સપ્ટેમ્બર, 2001 ના રોજ ગુજરાત સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.
  - સરકાર દ્વારા રાજ્ય ગ્રંથાલય વિકાસ પરિષદની સ્થાપના કરવી.
  - રાજ્ય ગ્રંથાલયોના સંચાલન માટે સાર્વજનિક ગ્રંથાલય નિયામકની નિમણૂંકની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
  - રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય, જિલ્લા ગ્રંથાલય, તાલુકા ગ્રંથાલયોની સ્થાપના કરવી.
  - નવા સાર્વજનિક ગ્રંથાલયની સ્થાપના અને તેના વિકાસ, વ્યવસ્થાપન અને સંચાલન માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા અનુદાન પ્રાપ્ત થશે.
  - રાજ્ય ગ્રંથાલય ભંડોળ તરફથી અનુદાન આપવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
  - સાર્વજનિક ગ્રંથાલય સંઘની સ્થાપના કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.
  - ગ્રંથાલય કર વસૂલ કરવાની વ્યવસ્થા નથી.
17. અરુણાચલ વિધાનસભા દ્વારા વર્ષ –2009 માં અરુણાચલ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કાયદો – 2009 પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાની મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે પ્રમાણે છે.
  - રાજ્ય સરકાર દ્વારા સમગ્ર રાજ્યમાં પુસ્તકો વાંચવાની ટેવ સુધરે એ અનુસંધાને ગ્રંથાલય સેવાની શરૂઆત કરવી.
  - રાજ્ય સરકારે ગ્રંથાલયના વિકાસ અને ગ્રંથાલય સેવાઓમાં સૂચનો આપવા માટે રાજ્ય ગ્રંથાલય આયોજન સમિતિની રચના કરવામાં આવશે.
  - રાજ્યમાં રાજ્ય મધ્યસ્થ ગ્રંથાલય અને જિલ્લા , તાલુકા, વિભાગીય, શાખા , મોબાઈલ, બાળકોના ગ્રંથાલયની સ્થાપના કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.
  - સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિકાસ ભંડોળ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા બધા જ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોને અનુદાન આપવામાં આવશે.
  - રાજ્ય ગ્રંથાલય મંડળની સ્થાપનાની ભલામણ કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

9.6 ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words)

- સર્વોચ્ચ સત્તા : શાસનની સત્તા કે જેમની પાસે શાસન કરવાની પ્રણાલી હોય તે
- ગ્રંથાલય કર : વૈધાનિક કર ઉપર ગ્રંથાલયના વિકાસ અને સંચાલન માટે લેવામાં આવતી રકમ
- ગ્રંથાલય ભંડોળ : સરકાર દ્વારા ગ્રંથાલયને અનુદાન આપવા બનાવવામાં રચવામાં આવતું ભંડોળ
- ગ્રંથાલય પરિષદ : ગ્રંથાલયના વિકાસ, સંચાલન સંદર્ભે સરકારને ગ્રંથાલય વિષયમાં સૂચનો અને માર્ગદર્શન આપવા રચવામાં આવતી સમિતિ.

9.7 સંદર્ભો અને વિશેષ વાંચન (Reference and Further Reading)

- Ekbote, Gopal Rao.(1987). Public libraries system. Hyderabad :Ekbote Brothers.
- Khanna, J.K. (1994). Library and Society. New Delhi : Ess Ess Publications
- Ranganathan, S.R. (1953). Library legislation. Handbook to Madras library act. Madras Library Association.
- Ram, M. (2016). Library and Society. New Delhi : Random Publications.
- Rout , R.K. (Ed.) (1986). Library Legislation in India : Problems and prospects. New Delhi : Reliance Publishing house.
- Venkatappaish, Vaghela. (1990). Indian Library Legislation. New Delhi : Daya publishing House.
- ભૈયા , છગન (1987), ગ્રંથાલય અને સમાજ , અમદાવાદ : ગૂર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય
- ખાન, એમ.એ. (2012). પ્રારંભિક પુસ્તકાલય વિજ્ઞાન, નઈ દિલ્લી : કરન પેપરબેક્સ
- ગાંગુડે , આશા બી.(2014). ગ્રંથાલય, સમાજ એવમ શિક્ષા , નઈ દિલ્લી : રાવત પ્રકાશન

